

Araştırma / Original article**Psikobiyolojik Kişilik Modeli ile Beş Faktör Kişilik Kuramının Türk örnekleminde karşılaştırılması**Emine Sevinç SEVİ TOK,¹ Haluk ARKAR²**ÖZET**

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Psikobiyolojik Kişilik Kuramı ile Beş Faktör Kişilik Kuramını karşılaştırarak boyutlar arasındaki olası ilişkileri ve boyutların birbirlerini yordama derecelerini saptamaktır. **Yöntem:** Çalışmanın örneklemini, yaşamlarının herhangi bir döneminde psikiyatrik veya psikolojik tedavi görmemiş olan 200 sağlıklı gönüllüden oluşmuştur. Veri toplama aracı olarak, Mizaç ve Karakter Ölçeği (MKÖ) ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği (5FKÖ) kullanılmıştır. **Sonuçlar:** Sonuç olarak, kendini aşma boyutu dışında, tüm MKÖ boyutları 0.40 ve üzeri düzeyde en az bir 5FKÖ boyutu ile anlamlı korelasyon göstermiştir. Regresyon analizi sonuçlarında ise, 5FKÖ boyutlarının varyansının %37-60 oranında MKÖ boyutları tarafından, MKÖ boyutlarının varyansının da %3-60 oranında 5FKÖ boyutları tarafından açıklanabildiği bulunmuştur. **Tartışma:** Araştırma göstermiştir ki, boyutlar arasında anlamlı ilişkiler olsa da, iki kuram boyutsal olarak benzer kişilik özelliklerinden söz etmemekte, kendilerine özgü özellikler taşıyan kişilik örüntülerini barındırmaktadır. (Anadolu Psikiyatri Derg 2012; 13:262-269)

Anahtar sözcükler: Kişilik, kişilik envanterleri, kişilik kuramları, Beş Faktör Kişilik Kuramı, Psikobiyolojik Kişilik Modeli

Comparison of Psychobiological Personality Model and Five Factor Personality Theory in Turkish sample**ABSTRACT**

Objective: The aim of this research was to compare these two personality theories in the dimensional sense and to determine their relations, overlapping and correlative predictions. **Methods:** The sample of this study consisted of 200 healthy volunteers. One hundred and twelve participants were male and their old were changed from 18 to 63. The sample was constituted according to snowball sampling method. Temperament and Character Inventory (TCI) and Five Factor Personality Inventory (FFPI) were used for data collection. **Results:** Except for the self-transcendence dimension, all dimensions of both theories are highly related over the level of 0.40, with at least one dimension of the other theory. According to regression analyzes 37-60% of FFPE dimensions' variance was predicted by TCI dimensions and 3-60% of TCI dimensions' variance was predicted by FFPI. **Discussion:** Nevertheless, these relations not indicate exactly overlapping, so two of personality theory's dimensions include unique properties in themselves. (Anatolian Journal of Psychiatry 2012; 13:262-269)

Key words: personality, personality inventory, personality theories, Five Factor Personality Theory, Psychobiological Personality Model

GİRİŞ

Cloninger, kişiliğin yapısını ve gelişimini tanımlamak için, genel bir psikobiyolojik kuram geliştirmiştir.^{1,2} Bu kişilik kuramı, genetik olarak birbirinden bağımsız, yaşam boyunca durağan, sosyokültürel etkiler karşısında değişmez oldukları ve kav-

ram öncesi dönem yanlılıkları içerdikleri varsayılan dört mizaç boyutunu (yenilik arayışı, zarardan kaçınma, ödül bağımlılığı ve sebat etme) ve yaş ilerledikçe geliştiği düşünülen, kendilik kavramları hakkında içgörü öğrenmesi ile şekillenen üç karakter boyutunu (kendini yönetme, işbirliği yapma ve kendini aşma) içermektedir.

¹ Uzm.Psik., Ege Üniversitesi Klinik Psikoloji Doktora Programı Öğrencisi, ² Doç.Dr., Ege Üniversitesi Psikoloji Bölümü, İzmir

Yazışma adresi / Address for correspondence:

Uzm.Psik. E. Sevinç SEVİ TOK, Ege Üniversitesi Klinik Psikoloji Doktora Programı, Bornova/İzmir

E-mail: sevincsevi83@yahoo.com

Geliş tarihi: 20.12.2011, Kabul tarihi: 12.05.2012

Mizaç boyutları yeniliğe, tehlikeye, cezaya veya ödüle yanıt verilirken ortaya çıkabilecek farklılıklara göre tanımlanmaktadır. Mizaç faktörlerinden biri, yenilik arayışı, yeniliğe yanıt olarak sık araştırıcı aktivite, dürtüsel karar verme, ödül alma olasılığı belirdiğinde aşırılık ve taşkınlık, kolay sinirlenme ve engellenmeden aktif kaçınma gibi davranışların başlamasındaki kalıtsal bir eğilimdir. İkinci mizaç faktörü, zarardan kaçınma, gelecekte olabilecek sorunlar için kötümser endişeler, belirsizlik korkusu ve yabancılardan utanma gibi pasif kaçınan davranışlar ve kolayca yorulma gibi davranışların ketlenmesinde veya durdurulmasındaki bir kalıtsal yanlılıktır. Üçüncü mizaç faktörü, ödül bağımlılığı, kendini aşırı duygusalılık, sosyal bağıllık ve diğerlerinin onayına bağımlılık ile gösteren davranışların sürekliliğindeki bir kalıtsal eğilimdir. Önceleri ödül bağımlılığının bileşenlerinden biri olarak düşünülen, ancak daha sonra özerk bir boyut olarak oluşturulan dördüncü mizaç faktörü, sebat etme, engellenme, yorgunluk ve aralıklı pekiştirilmeye rağmen davranışın sürekliliğinin sağlanmasıyla ilişkili kalıtsal bir yanlılıktır.^{1,3}

Karakter, kendimiz, diğer insanlar ve diğer nesneler hakkındaki öğrendiğimiz kavramlarımıza dayalı olarak hedefler ve değerlerdeki bireysel farklılıklara karşılık gelmektedir. Kendilik kavramlarının üç yönü; bir kişinin kendini hangi ölçüde bir otonom kişi (kendini yönetme), toplumun entegre bir parçası (iş birliği yapma) ve evrenin bütünleşmiş bir parçası (kendini aşma) olarak tanımladığına göre farklılaşmaktadır.²

Psikobiyojik modelin geliştirilmesine eş zamanlı olarak, Eysenck'in kişilik faktörlerini (dışa dönüklük- içe dönüklük) temel alarak, Costa ve McCrae tarafından geliştirilen bir başka boyutsal kişilik modeli, Beş Faktör Kişilik Kuramı olmuştur.^{4,5} Beş faktör sınıflandırmasının kökenini 'dil varsayımı' oluşturmaktadır. Bu varsayım göre, dil kişilik özellikleri araştırmalarının temel hareket noktasıdır. İnsanların gösterdiği tüm farklılıklar dünyadaki bütün dillerde kodlanmakta ve bu farklılıklar sözcüklerle yansıtılmaktadır. Bu düşünce ışığında araştırmacılar, bir taksonomi ve bu taksonomiye uyacak bir sınıflandırma yapma çalışmalarına başlamıştır. Kodlanmış dil konusunda yapılan sistematik, nesnel ve kapsamlı çalışmaların sonuçları, kişilik boyutlarını ve bunların dildeki görünümünü belirlemiştir. Sözcükleri temel alarak yapılan bu çalışmalar oldukça tutarlı biçimde beş genel boyutun varlığını göstermiştir.⁵⁻⁷ Dışa dönüklük (extraversion), yumuşak başlılık (agreeableness), özdenetim (conscientiousness), duygusal tutarsızlık (neuroticism) ve gelişime açıklık (openness).

İlk boyut olan dışa dönüklük, Eysenck'in dışa dönüklük boyutu ile büyük ölçüde benzerdir ve

temelde heyecanlı, neşeli, konuşkan, girişken, aktivite düzeyi yüksek ve kişilerarası ilişkilerde sosyal ve baskın olma gibi özellikleri içermektedir. İkinci boyut olan yumuşak başlılık, kişinin duyguları, düşünceleri ve davranışlarında şefkatten düşmanlığa kadar uzanan bir çizgi boyunca kişilerarası uyumun niteliğini değerlendirmektedir. Bu özelliği yüksek düzeyde taşıyan kişiler yumuşak kalpli, iyi huylu, yardımsever, güvenli, nazik, bağışlayıcı ve dürüstür. Diğer bir boyut olan özdenetim, başarı, organizasyon, planlama ve özdisiplin için gerekli olan yeterlilik ve sorumluluk duygusuna vurgu yapmaktadır. Dördüncü kişilik boyutu olan duygusal tutarsızlık, kişinin yaşadığı endişe, kızgınlık, sıkıntı, düşünmeden hareket etme, güvensizlik ve depresyonu ifade etmektedir. Son olarak gelişime açıklık boyutu, araştırmacılar arasında üzerinde en az fikir birliğine varılan boyuttur. Costa ve McCrae, bu boyut ile ilgili kişilik özelliklerini analitik, karmaşık, liberal, geleneksel olmayan, özgün, hayal gücü kuvvetli, ilgileri geniş, cesur, değişikliği seven, sanata duyarlılık olarak tanımlamıştır.⁸

Yukarıda açıklanan bu iki boyutsal kişilik modeli aynı temel kişilik yapılarına mı vurgu yapmaktadır? Bu iki kişilik kuramı alanda büyük yankı uyandırmış ve bu kuramların ölçüm araçlarıyla çok sayıda çalışma yürütülmüş olsa da, bu sorunun araştırıldığı çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu konudaki ilk çalışmada, De Fruyt ve ark., bir dizi korelasyon analizinin sonucunda, iki kişilik kuramının boyutları arasında birçok anlamlı ilişkiye ulaşmıştır. En yüksek pozitif yönlü korelasyon zarardan kaçınma ile duygusal tutarsızlık ve işbirliği yapma ile yumuşak başlılık boyutları arasında bulunmuştur; en yüksek negatif yönlü ilişkilerin ise, kendini yönetme ile duygusal tutarsızlık ve zarardan kaçınma ile dışa dönüklük arasında olduğu saptanmıştır. Bu bulgularla tutarlı olarak, çoklu regresyon analizlerinde de boyutlar arasında çok sayıda anlamlı binişmeye ulaşılmıştır. Sonuçlarda yordayıcı olarak psikobiyojik kişilik boyutları alındığında, beş faktör boyutları için 0.48-0.71 arasında değişen regresyon katsayıları bildirilmiştir. Tersine, beş faktör boyutları yordayıcı olarak analize sokulduğunda, psikobiyojik kişilik boyutları için 0.54-0.74 arasında değişen regresyon katsayıları bildirilmiştir.⁹

Diğer bir çalışma, örneklemi psikoloji öğrencilerinin oluşturduğu McDonald ve Holland'ın çalışmasıdır. Analiz sonuçlarında, De Fruyt ve ark.'nın çalışmasına paralel olarak anlamlı korelasyonlara ulaşılmıştır. Yumuşak başlılık, tüm psikobiyojik kişilik boyutları tarafından anlamlı olarak yordana-bilen tek beş faktör boyutu olarak bulunmuştur. Ek olarak dışa dönüklük, bütün mizaç boyutları tara-

findan anlamlı düzeyde yordanırken, gelişime açıklık tüm karakter boyutları tarafından anlamlı biçimde yordanmıştır. Psikobiyolojik kişilik boyutlarından yenilik arayışı, beş faktör boyutlarının tümü tarafından anlamlı düzeyde açıklanabilen tek boyut olmuştur.¹⁰

Ignjatovic ve Svrakic, iki kuramın boyutları arasındaki ilişkileri ve iki kişilik ölçeğinin Eksen I ve Eksen II bozukluklarını ayırt edici gücünü değerlendirdikleri çalışmalarında, diğer araştırmaların bulgularına benzer sonuçlar elde etmiştir. En yüksek pozitif korelasyon duygusal tutarsızlık ile zarardan kaçınma arasında, en yüksek negatif korelasyon duygusal tutarsızlık ile kendini yönetme arasında bulunmuştur.¹¹ Son olarak, Masthoff ve ark.nın yürüttüğü ve yaşam kalitesi ile kişilik arasındaki ilişkiyi sorguladıkları çalışmada da, pozitif yönde yüksek korelasyonlar zarardan kaçınma ile duygusal tutarsızlık, işbirliği yapma ile yumuşak başlılık ve kendini yönetme ile özdenetim boyutları arasında saptanmıştır. Negatif yönde korelasyonlar zarardan kaçınma ile dışa dönüklük ve kendini yönetme ile duygusal tutarsızlık boyutları arasında bulunmuştur.¹²

Bu çalışmanın amacı, Cloninger'in Psikobiyolojik Kişilik Kuramının yedi mizaç ve karakter boyutu ile Beş Faktör Kişilik Kuramını temel alarak Türk toplumuna uyarlanan beş temel kişilik boyutu arasındaki olası ilişki ve benzerlikleri, ilk kez bir Türk örnekleminde değerlendirmektir. Diğer bir amaç ise, araştırmanın bulgularından yola çıkılarak bu iki popüler kişilik kuramının öne sürdüğü boyutların aynı şeyleri mi ölçtüğünü ve eğer öyleyse bütünleşik bir kurama gidilip gidilemeyeceğini tartışmaktır.

YÖNTEM

Örneklem

Çalışmanın örneklemini, yaşamlarının herhangi bir döneminde psikiyatrik veya psikolojik tedavi görmemiş olan 200 sağlıklı gönüllüden oluşmuştur. Örneklem kar topu yöntemi ile ulaşılmıştır. Katılımcıların %56'sı erkektir. Örneklem yaş ortalamasının 36.0 ± 11.83 (yaş aralığı: 18-63) ve %62'sinin 18-37 yaş arasında kümелendiği gözlenmiştir. Medeni durum açısından incelendiğinde, örneklem %52'sinin evli, %44'ünün bekar ve %4'ünün boşanmış veya dul olduğu görülmüştür. Katılımcıların %38'i lise, %7'si ortaokul ve %55'i üniversite mezunudur.

Araçlar

Mizaç ve Karakter Ölçeği-MKÖ (Temperament and Character Inventory-TCI): MKÖ, doğru/yanlış olarak doldurulan 240 maddeden oluşan bir öz bildirim ölçeğidir. Cloninger'in Psikobiyolojik Kişilik

Kuramına dayalı olarak, dört mizaç ve üç karakter boyutunu ölçmektedir. Toplam 25 alt ölçekten 12'si mizaç, 13'ü karakter alt ölçeğidir. Ölçek puanları alt ölçeklerin toplamından oluşmaktadır.^{2,13} MKE'nin standardizasyonu Köse ve ark. tarafından yapılmış, Arkar ve ark. tarafından başka bir çalışmayla da sonuçlar desteklenmiştir.^{14,15}

Beş Faktör Kişilik Ölçeği (5FKÖ): Somer ve ark. tarafından geliştirilen 5FKÖ, her madde için 'tamamen uygun'dan 'hiç uygun değil'e giden beşli Likert tip puanlaması olan toplam 220 maddeden oluşmuştur. Somer ve ark., ölçeğin maddelerini Uluslararası Kişilik Madde Havuzu'ndan (IPIP-International Personality Item Pool) yararlanarak belirlemiştir. 5FKÖ'nün geliştirilmesinde sıfatlar kadar kısa ifadeler veya klasik kişilik ölçeklerindeki uzun ifadeler yerine, davranışsal düzeyde tanımlamaları kapsayan kısa cümleciklerden oluşan maddeler kullanılmıştır. Sonuç olarak, Beş Faktör Kişilik Modeli üzerine inşa edilen ve madde analizi ile iç tutarlılık bağlamında oluşturulan bu ölçekten elde edilen bulgular, boyutların faktör yapısını, güvenilirliğini ve yapısal geçerliliğini desteklemiştir. Ana faktörlerin Cronbach alfa değerleri 0.84-0.91 arasında bulunmuştur. 5FKÖ'nün Türkçe formu beş ölçek ve 17 alt ölçekten oluşmakta, her boyutun puanı alt ölçek puanlarının toplanmasıyla elde edilmektedir.¹⁶

İşlem

Katılımcılara iki kişilik ölçeği sırayla verilmiştir. Olası bir sıra etkisini gidermek için MKÖ ve 5FKÖ'nün sıraları sistematik olarak değiştirilmiştir. Ölçeklerin başında gerekli yönergeler verilmiştir. Anketin ilk sayfasında çalışma ile ilgili genel bir bilgi, çalışmacıların bilgileri ve katılımın gönüllülük temeline dayandığına ilişkin açıklama eklenmiştir. Bu sayfa, aynı zamanda demografik özelliklere ilişkin soruları da içermiştir.

Veriler, SPSS 15 paket programı yardımı ile analiz edilmiştir. Önce, MKÖ'nün yedi alt ölçeği ile 5FKÖ'nün beş alt ölçeği arasında Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeklerin birbirini yordama düzeylerini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır.

SONUÇLAR

MKÖ ve 5FKÖ boyutlarının birbiriyle korelasyonları

Elde edilen korelasyon katsayıları Tablo 1'de verilmiştir. 5FKÖ'nün her boyutunun MKÖ'nün en az bir boyutu ile 0.40 ve üzeri düzeyde korelasyon gösterdiği saptanmıştır. Boyutlar arasındaki en yüksek pozitif korelasyonlar yumuşak başlılık ile işbirliği yapma ($r=0.63$, $p<0.01$) ve duygusal tutar-

sızlık ile zarardan kaçınma ($r=0.60$, $p<0.01$) arasındadır. En yüksek düzeydeki negatif korelasyonlar dışa dönüklük ile zarardan kaçınma ($r=-0.60$, $p<0.01$) ve duygusal tutarsızlık ile kendini yönetme ($r=-0.60$, $p<0.01$) boyutları arasındadır. 0.40 ve üzerinde korelasyon katsayısına ulaşılan diğer ilişki örüntüleri şunlardır: Dışa dönüklük ile yenilik arayışı ($r=0.40$, $p<0.01$) ve ödül bağımlılığı ($r=0.47$, $p<0.01$); yumuşak başlılık ile kendini yönetme ($r=0.48$, $p<0.01$); özdenetim ile yenilik arayışı ($r=-0.59$, $p<0.01$); duygusal tutarsızlık ile

işbirliği yapma ($r=-0.45$, $p<0.01$); gelişime açıklık ile yenilik arayışı ($r=0.40$, $p<0.01$). Kendini aşma boyutunun hiçbir 5FKÖ boyutu ile 0.40 ve üzeri düzeyde anlamlı bir ilişki göstermediği, sadece dışa dönüklük boyutu ile istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyonu olduğu gözlenmiştir ($r=0.17$, $p<0.05$). Kendini aşma boyutunun, MKÖ'nün diğer boyutlarıyla da yüksek düzeyde ilişkili olmadığı, zarardan kaçınma ($r=-0.17$, $p<0.05$) ve kendini yönetme ($r=0.22$, $p<0.01$) ile düşük düzeyde korelasyon gösterdiği bulunmuştur.

Tablo 1. Mizaç ve Karakter Ölçeği alt ölçeklerinin Beş Faktör Kişilik Ölçeği puanları ile korelasyonları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
(1) Yenilik arama											
(2) Zarardan kaçınma	-0.21**										
(3) Ödül bağımlılığı	0.13	-0.13									
(4) Sebat etme	-0.14	-0.24**	0.14*								
(5) Kendini yönetme	-0.03	-0.46**	0.17*	-0.22**							
(6) İşbirliği yapma	-0.05	-0.30**	0.41**	-0.18*	0.59**						
(7) Kendini aşma	0.02	-0.17*	0.05	0.22**	-0.15*	-0.10					
(8) Dışa dönüklük	0.40**	-0.60**	0.47**	0.20**	0.38**	0.36**	0.17*				
(9) Yumuşak başlılık	-0.20**	-0.29**	0.30**	0.17*	0.48**	0.63**	0.00	0.27**			
(10) Özdenetim	-0.59**	0.02	0.14	0.40**	0.30**	0.24**	-0.00	-0.01	0.50**		
(11) Duygusal tutarsızlık	0.05	0.63**	-0.06	-0.27**	-0.60**	-0.45**	-0.01	-0.45**	-0.53**	-0.32**	
(12) Gelişime açıklık	0.40**	0.34**	0.25**	0.32**	0.31**	0.42**	0.09	0.42**	0.28**	-0.01	-0.31**

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

5FKÖ boyutlarının MKÖ boyutlarına ilişkin yordayıcı gücü

5FKÖ boyutlarının yordayıcı ve MKÖ boyutlarının bağımlı değişken olduğu bir dizi çoklu regresyon analizi uygulanmıştır (Tablo 2). Yedi analizin sonucunda, MKÖ boyutlarının varyansının %3-60 oranda 5FKÖ boyutları tarafından açıklanabildiği bulunmuştur (0.77-0.18 arasında değişen çoklu regresyon puanları elde edilmiştir). Özel olarak, mizaç boyutlarından zarardan kaçınma ve yenilik arayışı ile karakter boyutlarından kendini yönetme ve işbirliği yapma boyutlarının varyansının önemli

bir bölümü 5FKÖ faktörleri tarafından açıklanmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre, kendini aşma boyutunun varyansının sadece %3'lük kısmı 5FKÖ boyutları tarafından yordanabilmiştir.

MKÖ boyutlarının, 5FKÖ'nün hangi boyutları tarafından öncelikli olarak yordanabildiğinin belirlenebilmesi için hiyerarşik regresyon analizi (Stepwise) uygulanmıştır. Özdenetim, dışa dönüklük ve gelişime açıklık, yenilik arayışının başlıca yordayıcıları olarak bulunmuştur ve bu boyutlar yenilik arayışının varyansının %59'unu açıklamıştır. Sırasıyla duygusal tutarsızlık, dışa dönüklük ve özdenetim

Tablo 2. 5FKÖ boyutlarının yordayıcı, MKÖ boyutlarının bağımlı olduğu çoklu regresyon analizi sonuçları

	YA	ZK	ÖB	SE	KY	İY	KA
Dışa dönüklük	0.34**	-0.36**	0.54**	0.06	0.11	0.16*	0.19*
Yumuşak başlılık	-0.04	-0.00	0.30**	-0.22**	0.16*	0.63**	-0.04
Özdenetim	-0.56**	0.19*	0.11	0.45**	0.08	-0.10	0.04
Duygusal tutarsızlık	0.08	0.52**	0.40**	-0.11	-0.41**	-0.07	0.08
Gelişime açıklık	0.27**	-0.02	0.06	0.32**	0.10	-0.01	0.04
Çoklu Regresyon	0.77	0.75	0.59	0.53	0.65	0.69	0.18
R ²	0.60	0.56	0.35	0.28	0.42	0.48	0.03

* $p<0.05$, ** $p<0.01$, YA: Yenilik arayışı, ZA: Zarardan kaçınma, ÖB: Ödül bağımlılığı, SE: Sebat etme, KY: Kendini Yönetme, İY: İşbirliği yapma, KA: Kendini aşma

zarardan kaçınmadaki varyansın %56'sını açıklamıştır. Ödül bağımlılığı boyutu açısından analiz sonuçları incelendiğinde, dışa dönüklük, yumuşak başlılık ve duygusal tutarsızlık faktörlerinin bu boyutun varyansının %34'ünü açıklayabildiği bulunmuştur. Sebat etme, özdenetim, gelişime açıklık ve yumuşak başlılık tarafından istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordanmış ve bu boyutlar sebat etmenin varyansının %26'sını açıklamıştır. Karakter boyutlarından duygusal tutarsızlık, yumuşak başlılık ve dışa dönüklük faktörleri kendini yönetmenin varyansını %41 oranında açıklamıştır. İşbirliği yapma boyutunu ise, yumuşak başlılık ve dışa dönüklük boyutları en iyi biçimde yordayabilmiş ve varyansının %47'lik bölümünü açıklayabilmiştir. Son olarak, kendini aşma boyutunun 5FKÖ'nün boyutlarından sadece dışa dönüklük tarafından anlamlı biçimde yordanabildiği ve varyansının da (%3) çok küçük bir bölümünün bu boyut tarafından açıklanabildiği saptanmıştır.

MKÖ boyutlarının 5FKÖ boyutlarına ilişkin yordayıcı gücü

Diğer bir dizi çoklu regresyon analizinde, MKÖ boyutları yordayıcı ve 5FKÖ boyutları bağımlı değişken olarak analiz edilmiştir. Tablo 3'te görüldüğü gibi, 5FKÖ boyutlarının varyansının %37-60

oranda MKÖ boyutları tarafından açıklanabildiği bulunmuştur (0.61-0.77 arasında değişen çoklu regresyon puanları). Özellikle dışa dönüklük, özdenetim ve duygusal tutarsızlık büyük oranda MKÖ boyutları tarafından yordanabilmıştır. 5FKÖ boyutlarının MKÖ'nün hangi boyutları tarafından öncelikli olarak yordanabildiğinin belirlenebilmesi için hiyerarşik regresyon analizi (Stepwise) uygulanmıştır. Sonuçlarda, dışa dönüklük boyutunu, zarardan kaçınma, ödül bağımlılığı, yenilik arayışı ve kendini yönetme istatistiksel olarak anlamlı biçimde yordamıştır ve bu dört boyut dışa dönüklük boyutunun varyansının %59'sunu açıklamıştır. İşbirliği yapma, yenilik arayışı ve zarardan kaçınma da, yumuşak başlılık boyutunun varyansının %48'lik bölümünü açıklamıştır. Özdenetimin varyansının %53'lük bölümü de sırasıyla yenilik arayışı, sebat etme, kendini yönetme ve ödül bağımlılığı boyutları tarafından açıklanmıştır. Duygusal tutarsızlık boyutunun en iyi yordayıcıları ise, zarardan kaçınma, kendini yönetme ve yenilik arayışı boyutları olarak bulunmuştur; bunlar duygusal tutarsızlık boyutunun varyansının %54'ünü açıklamıştır. Gelişime açıklık boyutu, yenilik arayışı, sebat etme ve kendini yönetme tarafından istatistiksel olarak anlamlı biçimde yordanmış; varyansının %35'i bu boyutlar tarafından açıklanmıştır.

Tablo 3. MKÖ boyutlarının yordayıcı, 5FKÖ boyutlarının bağımlı olduğu çoklu regresyon analizi sonuçları

	D	YB	ÖD	DT	GA
Yenilik Arama	0.28**	-0.20**	-0.57**	0.10	0.41**
Zarardan Kaçınma	-0.41**	-0.10	0.09	0.47**	-0.06
Ödül Bağımlılığı	0.33**	0.09	0.15*	0.11	0.08
Sebat Etme	0.03	-0.02	0.25**	-0.07	0.25**
Kendini Yönetme	0.11	0.11	0.26**	-0.29**	0.18*
İşbirliği Yapma	0.05	0.52**	-0.02	-0.16*	0.07
Kendini Aşma	0.09	0.05	0.00	0.02	0.04
Çoklu R	0.77	0.70	0.73	0.75	0.61
R ²	0.60	0.49	0.53	0.56	0.37

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, D: Dışa dönüklük; YB: Yumuşak başlılık; ÖD: Özdenetim; DT: Duygusal tutarsızlık; GA: Gelişime açıklık

MKÖ ve 5FKÖ boyutları açısından yol analizi denemeleri

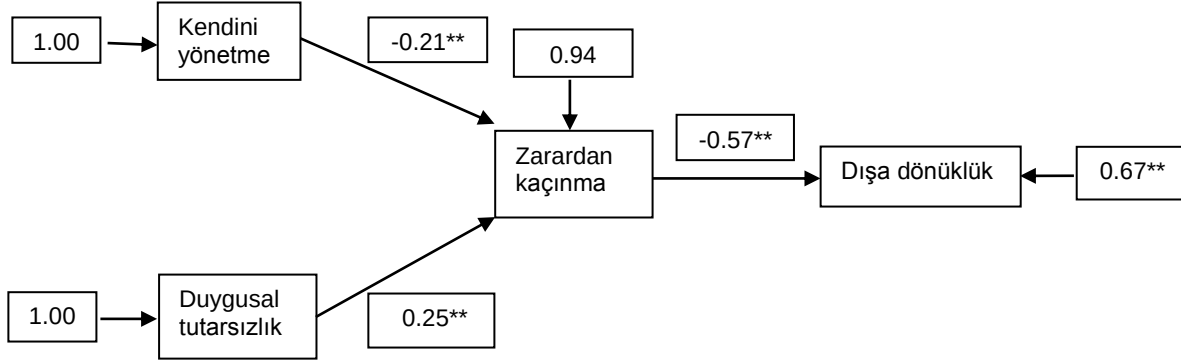
İki kişilik ölçeğinin boyutları arasındaki ilişkiler, korelasyon ve regresyon analizleri ile incelenmiştir. Gerek analiz sonuçlarında ortaya çıkan yüksek ilişkiler, gerekse iki kişilik kuramının boyutlarının başlıca özellikleri dikkate alınarak, ilişkili faktörlerin oluşturduğu iki temel model yol analizi ile test edilmiştir.

İlk olarak, aralarında yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler bulunan kendini yönetme, duygusal tutarsız-

Anatolian Journal of Psychiatry 2012; 13:262-269

lık, zarardan kaçınma ve dışa dönüklük kişilik boyutlarını içeren farklı modeller kurulmuş ve test edilmiştir. Uyum indeksleri tarafından en iyi şekilde desteklenen son model Şekil 1'de gösterilmektedir. Modelin uyum indeksi şu şekildedir: $\chi^2_{(2,200)}=2.81$, $p>0.05$; NC=1.4; RMSEA=0.045; CFI=0.99; SRMS=0.032; GFI=0.99.

Modelde oluşturulan bütün yollar $p<0.01$ derecede anlamlı çıkmıştır. Kendini yönetme ve duygusal tutarsızlık, zarardan kaçınmanın aracı değişkenliği sonucunda dışadönüklüğe bağlanmıştır. Sonuç

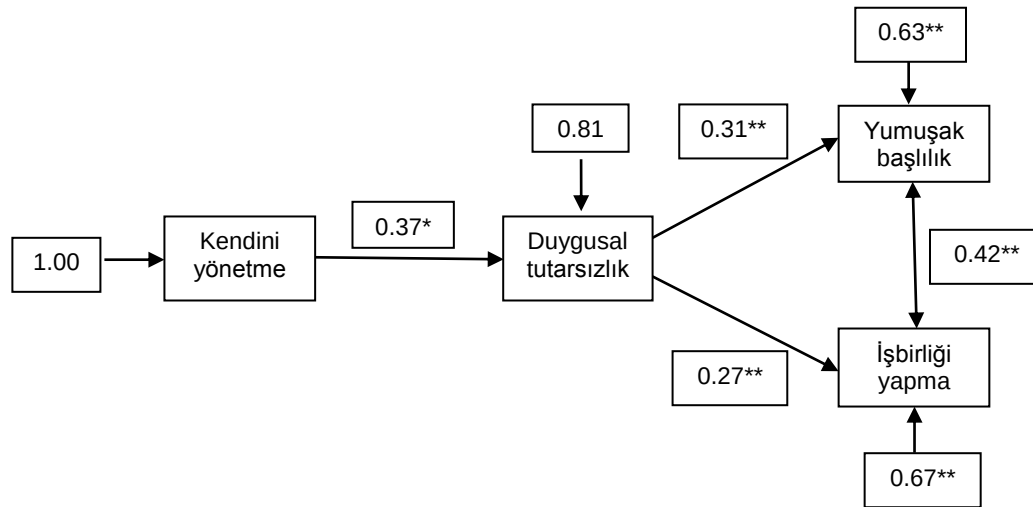

Şekil 1. MKE ve 5FKE boyutlarının oluşturduğu birinci model

olarak, aracı model dışadönüklüğün varyansının %35'lik kısmını açıklamıştır.

İkinci model ise, yüksek ilişkiler gösteren diğer bir grup kişilik boyutundan oluşturulmuş ve bu boyutları içeren farklı modeller test edilmiştir. Sonuç olarak, duygusal tutarsızlık, kendini yönetme, yumuşak başlılık, işbirliği yapma ve özdenetim

boyutlarından alternatif modellerin analiz edilmesi sonucunda, modele uymayan özdenetim bağlantısı analizden çıkartılmıştır. Uyum indeksleri tarafından en iyi şekilde desteklenen son model Şekil 2'de gösterilmektedir. Modelin uyum indeksleri $\chi^2(2,200)=0.21$, $p>0.05$; NC=0.10; RMSEA=0.002; CFI=0.98; SRMS=0.0089; GFI=0.99 şeklindedir.

Şekil 2. MKÖ ve 5FKÖ boyutlarının oluşturduğu ikinci model

Modelde oluşturulan bütün yollar $p<0.01$ derecede anlamlı çıkmıştır. Kendini yönetme, duygusal tutarsızlık üzerinden yumuşak başlılık ve işbirliği yapma boyutlarına bağlanmıştır. Yumuşak başlılık ve işbirliği yapma da birbirlerine bağlanmıştır. Sonuç olarak, bu model yumuşak başlılık ve işbirliği yapma boyutlarının varyanslarını sırasıyla %37 ve %33 oranlarında açıklamıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, MKÖ ile ölçülen Cloninger'

in çok boyutlu psikobiolojik kişilik kuramı ve 5FKÖ ile ölçülen beş faktör kişilik kuramı arasındaki boyutsal ilişkinin Türk örnekleminde araştırılması ve bu iki kişilik kuramından oluşan bütünleşik bir kurama gidilip gidilemeyeceğini tartışmaktır.

Çalışmadan elde edilen analiz sonuçlarına bakıldığında, MKÖ'nün yedi boyutu ile 5FKÖ'nün beş boyutu arasında belli oranlarda anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmüştür. Kendini aşma boyutu dışında, tüm MKÖ boyutları 0.40 ve üzerinde en az bir 5FKÖ boyutu ile korelasyon göstermiştir. Bu

durum, MKÖ'nün veya 5FKÖ boyutlarının yordayıcı ve diğerinin bağımlı değişken olduğu regresyon analizlerinde de desteklenmiştir.

Yüksek düzeydeki negatif korelasyonlar göz önünde bulundurulduğunda, dışa dönüklük boyutundan yüksek ve zarardan kaçınma boyutundan düşük puan alan kişilerin özellikleri şu şekilde özetlenebilir: İletişime açıktırlar, iyimser bir bakış açıları vardır, yeni kişiler veya yeni çevrelerin karşısında utangaçlık göstermezler. Diğer bir yüksek negatif ilişkiye bakılacak olursa, duygusal tutarsızlık ve kendini yönetme boyutları iki karşıt ucu temsil etmektedir. İlki psikopatolojiyi, diğeri ise ruhsal olgunluğu temsil etmektedir.

Yüksek düzeydeki pozitif ilişkiler incelendiğinde, duygusal tutarsızlık ve zarardan kaçınma boyutlarının ilişkili olması şaşırtıcı değildir; iki boyut da bir anlamda endişeye yatkınlığı beraberinde getirmektedir. Zarardan kaçınma özelliği olaylar karşısında kaygı duymaya yatkınlığı, dolayısıyla duygusal değişkenliği beraberinde getirmektedir. Duygusal tutarsızlık kişilik özelliği de, olaylara karşı oluşacak beklentilerin kaygılanmaya neden olmasını, yeni ortamlarda yeni kişilere karşı temkinli yaklaşmayı beraberinde getirecektir. Bir başka yüksek pozitif yönde ilişki işbirliği yapma ile yumuşak başlılık boyutları arasında bulunmuştur. Bu oldukça anlamlı görülmektedir; işbirliği yapma kişilik özelliğinin fazla olması aynı zamanda, insanlara karşı hoşgörülü olmayı, olaylar karşısında uzlaşmacı ve sakin olmayı beraberinde getirecektir. Aynı şekilde, yumuşak başlılık, insanları hoşgörülü bir şekilde onaylayıp kabul etmek, kişilere karşı merhametli ve yardım sever yaklaşmak, insanlarla empati kurmak gibi özellikler ile bağlantılıdır.

Önceki çalışmalarda, kendini aşma boyutunun hemen hiçbir 5FKÖ boyutu ile ilişkili olmadığı, hatta MKÖ'nün diğer ölçeklerle de ilişkisinin çok sınırlı olduğu, bu nedenle Psikobiyolojik Kişilik Kuramının biricik özellikteki tek boyutu olarak algılanması gerektiğini bildirilmiştir.⁹⁻¹² Bu araştırmanın verileri de önceki sonuçları doğrular niteliktedir. Kendini aşma boyutu, dışa dönüklük dışında hiçbir 5FKÖ ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki göstermemiştir. Dışa dönüklük boyutu ile olan korelasyonu da oldukça düşüktür ($r=0.17$, $p<0.05$). Kendini aşma boyutunun Psikobiyolojik Kişilik Modelinin 'manevi' yanı olması, farkındalığını kaybetmeyle birlikte içgöründe büyüme, yaratıcılık ve özgünlüğün tetiklendiği evrenle ve doğayla güçlü bağlantı kurma eğilimi, ruhani olaylara inanma gibi özellikleri betimlemesi, Beş Faktör Kişilik Kuramına göre ne kadar farklı bir yöne işaret ettiğini göstermektedir.¹⁷

Çoklu regresyon analizi sonuçlarında, Beş Faktör Kişilik Kuramı ile yedi boyutlu Psikobiyolojik Kişilik

Modelinin, boyutsal olarak yüksek düzeyde ilişki göstermiş olsalar da, genel olarak iki kuramın boyutlarının tam bir binişme göstermediği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, bu iki ölçek aynı şeyi ölçen iki araç olmaktan çok, birbiriyle ilişki gösteren ancak kendilerine özgü birçok yararlı bilgi de sağlayan iki kişilik ölçeği olarak değerlendirilmelidir.

Yukarıdaki yorumların ışığında, toplanan veriler kullanılarak iki model sınaması yapılmıştır. Birinci modelde, psikopatolojiyle bire bir ilişkili olarak gösterilen, bu çalışmada da yakın ilişkileri kanıtlanan kendini yönetme ve duygusal tutarsızlık boyutları, özellikle anksiyeteye ilişkili olduğu düşünülen zarardan kaçınma boyutu üzerinden dışa dönüklük özelliğini etkilemektedir. Diğer modelde ise, kendini yönetme boyutu, kişinin duygusal açıdan dengeliğini gösteren duygusal tutarsızlık boyutu üzerinden insan ilişkileriyle bağlantısı olan yumuşak başlılık ve işbirliği yapma boyutlarını açıklamaktadır. Dolayısıyla, bu iki yol analizinin sonuçları, kendini yönetme ve duygusal tutarsızlık boyutlarının kişilik özellikleri anlamında iki temel faktör olduğunu bir anlamla göstermektedir. Gerek klinik değerlendirmelerde, gerekse normal popülasyondaki personel seçimi gibi süreçlerde, iki boyutun değerlendirilmesi sonucunda değerli ve doyurucu bilgilere ulaşılabileceği düşünülmektedir. Örneğin, klinik bir değerlendirme sırasında, 5FKÖ uygulanan ve duygusal tutarsızlık puanı yüksek çıkan bir kişide, MKÖ'nün kendini yönetme puanları da normal düzeyden düşük olarak saptanırsa, bir psikopatoloji olasılığı vardır. Bu aşamada, kişinin olaylar karşısında duygusal dengeyi sağlayabilmesi için yardımcı bilişsel davranışçı tekniklerin öğretilmesi veya sorun olarak gördüğü yaşantılar karşısında kendini yönetme, bir anlamda problem çözme, zaman yönetimi becerilerinin kişiye öğretilmesi iyileşme sürecinde yardımcı bir rol oynayacaktır. Bunun dışında, sınanan birinci model açısından, bu kişilerde olası 'zarardan kaçınma' davranışları incelenmeli, özellikle anksiyete ve içe kapanıklık bulguları ayrıntılı biçimde incelenmeli, uygulanacak girişimlerde sosyal beceri eğitimi ve maruz bırakma tekniğine yer verilmelidir. Bir başka örnek, işe alım sürecinde, özellikle bir ekiple çalışabilecek eleman arayışında, 5FKÖ'nün yumuşak başlılık boyutunun yüksek olmasının yanı sıra, MKÖ'nün işbirliği yapma boyutunun da kişi hakkında yararlı bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda, bu iki değişkenin zarardan kaçınma ve kendini yönetme becerileri ile ilişkili olması, işe alım sürecine kişi hakkında önemli bilgiler verecektir.

Bu çalışma, ülkemizde ve tüm dünyada sık kullanılan iki kişilik kuramının benzer ve farklı yönlerinin incelenmesi amacıyla yapılmış ve araştırmada

çıkan sonuçlar ışığında iki kuramın boyutlarının entegre edildiği iki model test edilmiştir. Gelecekteki çalışmalarda sosyodemografik özellikler açısından daha heterojen ve geniş çaplı bir örnekleme, boyutların alt boyutlarının da değerlendirildiği bir araştırmanın yapılması, tüm boyut ve alt boyutların alındığı farklı modellerin kurulup test edilmesi kişilik kuramlarına sağlayacağı katkı

bakımından faydalı olacaktır. İleride yapılabilecek bu araştırmaların ışığında, bazı boyutların birleştirilmesi veya bazılarının eklenmesi suretiyle yeni ve daha evrensel bir boyutsal kişilik kuramının oluşturulması ve özellikle klinik anlamda kullanımının sağlanması, alanda oluşan fikir ayrılıklarını en aza indirecektir.

KAYNAKLAR

1. Cloninger CR. A systematic method for clinical description and classification of personality variants. *Arch Gen Psychiatry* 1987; 44:573-588.
2. Cloninger CR, Svrakic DM, Przybeck TR. A psychobiological model of temperament and character. *Arch Gen Psychiatry* 1993; 50:975-990.
3. Cloninger CR. A unified biosocial theory of personality and its role in the development of anxiety states. *Psychiatr Dev* 1986; 3:167-226.
4. McCrae RR, Costa PT. Updating norman's 'adequate taxonomy': Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *J Pers Soc Psychol* 1985; 49:710-721.
5. Costa PT, McCrae RR. NEO-PIR, Professional Manual. Florida, Psychological Assessment Resources, 1992.
6. Digman JM. Personality structure: emergence of the five-factor model. *Annu Rev Psychol* 1990; 41:417-440.
7. Goldberg LR. The structure of phenotypic personality traits. *Am Psychol* 1993; 48:26-34.
8. Somer O, Korkmaz M, Tatar A. Kuramdan Uygulamaya Beş Faktör Kişilik Modeli ve Beş Faktör Kişilik Envanteri (5FKE). İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2004.
9. De Fruyt FD, Van De Wiele L, Van Heeringen C. Cloninger's psychobiological model of temperament and character and the five-factor model of personality. *Pers Ind Differ* 1994; 29:441-452.
10. McDonald DA, Holland D. Examination of relations between the neo personality inventory-revised and the temperament and character inventory. *Psychol Rep* 2002; 91:921-930.
11. Ignjatovic TD, Svrakic D. Western personality models applied in eastern Europe: Yugoslav data. *Compr Psychiatry* 2003; 44:51-59.
12. Masthoff ED, Trompenaars FJ, Van Heck GL, Hodiamont PP, De Vries J. The relationship between dimensional personality models and quality of life in psychiatric outpatients. *Psychiatry Res* 2007; 149:81-88.
13. Cloninger CR, Przybeck TR, Svrakic DM, Wetzel RD. The Temperament and Character Inventory (TCI): A Guide to Its Development and Use. USA, Center for Psychobiology of Personality, 1994.
14. Köse S, Sayar K, Ak İ, Aydın N, Kalelioğlu Ü, Kırpınar İ, ve ark. Mizaç ve karakter envanteri (Türkçe TCI): geçerlik, güvenilirliği ve faktör yapısı. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni* 2004; 14:107-131.
15. Arkar H, Sorias O, Tunca Z, Şafak C, Alkın T, Akdede BB, ve ark. Mizaç ve karakter envanteri'nin Türkçe formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2005; 16:190-204.
16. Somer O, Korkmaz M, Tatar A. Beş faktör kişilik envanteri'nin geliştirilmesi I: ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi* 2002; 17:21-33.
17. Arkar H. Cloninger'in psikobiyolojik kişilik kuramı. *Türk Psikoloji Bülteni* 2005; 36:82-94.